

LIBRIS

We know
books

JULIAN SANCTON

**PRIZONIERI
ÎN
NOAPTEA
POLARĂ**

Roald Amundsen, Emil Racoviță și Expediția „Belgica”

Traducere din limba engleză de Alina Popescu

Prefață de Ion M. Ioniță

CORINT
ISTORIE
— 2023 —

Cuprins

<i>Prefață – Drumul spre Marte începe la Polul Sud (incredibila aventură a Expediției „Belgica” și a membrilor ei, între care românul Emil Racoviță)</i>	5
<i>Prolog</i>	13
<i>Nota traducătorului</i>	17

PARTEA I

<i>Capitolul 1 – De ce nu Belgia?</i>	23
<i>Capitolul 2 – Aur și diamante</i>	52
<i>Capitolul 3 – Ofrandă lui Neptun</i>	73
<i>Capitolul 4 – Marea confruntare</i>	92
<i>Capitolul 5 – Înfrângere înainte de luptă</i>	105
<i>Capitolul 6 – Un cadavru în calea noastră</i>	118
<i>Capitolul 7 – În necunoscut</i>	129
<i>Capitolul 8 – Spre sud!</i>	153

PARTEA A II-A

<i>Capitolul 9 – În închisoarea ghețurilor</i>	173
<i>Capitolul 10 – Ultimul apus de soare</i>	199
<i>Capitolul 11 – Cea mai sudică înmormântare</i>	216
<i>Capitolul 12 – Promenada nebunilor</i>	234
<i>Capitolul 13 – Ordinul Pinguinului</i>	256

Capitolul 14 – <i>Nebunie</i>	275
Capitolul 15 – <i>Beznă sub soare</i>	292
Capitolul 16 – <i>Om contra gheață</i>	307
Capitolul 17 – <i>Ultima tentativă</i>	328
Capitolul 18 – <i>Străini în oglindă</i>	340
<i>După „Belgica”</i>	350
<i>Nota autorului</i>	389
<i>Mulțumiri</i>	403
<i>Notă despre surse</i>	407
<i>Bibliografie selectivă</i>	415
<i>Index</i>	421

Prolog

Leavenworth, Kansas

20 ianuarie 1926

Lumina cenușie a unor zori reci se strecura printre gratiile ferestrelor înguste ale penitenciarului-spital Leavenworth. Epuizat după o gardă de 16 ore, bătrânul medic și-a pus în ordine postul și i-a făcut semn gardianului că este pregătit să fie escortat înapoi în celulă. Odată ce-și preda îndatoririle de medic al închisorii, devenea un simplu deținut – deținutul nr. 23118.

Doctorul s-a prăbușit pe pat. Fusese o noapte lungă. Țara era la momentul acela în ghearele unei epidemii a opiaceelor¹ la o scară fără precedent, iar după lăsarea întunericului, ultimul etaj al spitalului se transforma în ceea ce doctorul numea „un ospiciu narcotic”, dependenții chinuți de agonia sevrajului urlând după o doză. În incinta clădirii de cărămidă cu trei etaje, celula doctorului era o încăpere bine luminată, cu un pat, un scaun și apă curentă. Pe pereți atârnavă complicate goblenuri cusute chiar de el. Condițiile erau mai confortabile decât acelea oferite altor contemporani de-ai săi, între care gansterul din Chicago, Big Tim Murphy (care îi devenise prieten și protector) și, ulterior, prolificul și nepocăitul criminal în serie Carl Panzram (care nu i-a devenit nici una, nici alta).

¹ Medicamente obținute din opiu sau care conțin opiu. Analgezicele opioide, fie naturale (opiu, morfină, codeină), fie de sinteză (heroină, fentanil etc.), sunt substanțe cu un risc crescut de a crea dependență fizică și/sau psihică (n. tr.).

Însă lucrurile de care se făcea vinovat deținutul nr. 23118 erau de natură diferită. Bărbatul în vârstă de 60 de ani fusese condamnat pentru fraudă prin intermediul unei scheme piramidale cu acțiunile unei companii petroliere. Era în al treilea an din cei 14 primiți, o condamnare mai severă decât cele obișnuite pentru infracțiuni similare, însă proporțională cu celebritatea personajului.

În tinerețea lui pe jumătate uitată, cu mult înainte de căderea în digrație, doctorul fusese un renumit explorator polar. Pretenția lui de-a fi cucerit Polul Nord în 1908 l-a transformat în erou național, până ce s-a dovedit că falsificase respectivul triumf, și nu doar pe acela. „Va figura pentru totdeauna în galeria celor mai mari impostori ai lumii. Aceasta, și nu descoperirea Polului Nord, îl va face nemuritor” – avea să declare ziarul *New York Times*.

După-amiază, gardianul l-a informat că are un vizitator. De când intrase la închisoare, cu un an înainte, doctorul refuzase să-și vadă prietenii și familia. Bărbatul care-l aștepta în ziua aceea era, poate, singura persoană în viață pentru care ar fi făcut o excepție. Rar trecea o zi fără ca deținutul să nu se gândească la fostul său camarad, un norvegian voinic, în vârstă de 53 de ani, alături de care servise în echipajul unei înfiorătoare expediții la Polul Sud, petrecută cu mai bine de trei decenii înainte. Odinioară ucenicul lui în materie de chestiuni polare, norvegianul devenise unul dintre cei mai mari exploratori ai lumii, cuceritorul legitim al Polului *Sud*. Palpitantele lui isprăvi, care ținuseră prima pagină a ziarelor, și aparenta ușurință cu care le dusesese la îndeplinire îi conferiseră o aură aproape mistică. Un turneu internațional de prelegeri îl purtase pretutindeni în Statele Unite, iar el ținuse neapărat să-și prezinte omagiile fostului său mentor.

S-a dus repede vestea că ilustrul explorator avea să-l întâlnească pe cel mai cunoscut deținut de la Leavenworth, în doar

câteva minute clădirea fiind înconjurată de reporteri. Prin acest gest public de susținere a discreditatului medic, norvegianul își risca propria reputație. Vizita nu era însă doar un act de compasiune față de un vechi prieten în nevoie. Anii de competiție îndârjită pentru cele mai râvnite trofee geografice ale planetei nu rămăseseră fără urmări. Focul interior îl mistuise cu totul. Ajunsese ursuz și paranoic, cu puțini prieteni care-l înțelegeau la fel de bine ca doctorul de la care învățase atâtă în vremuri mai simple, când tot ce conta era supraviețuirea. Dar mai presus de orice, onoarea îl silea pe norvegian să-l viziteze pe omul căruia considera că-i datorează viața.

Soarta îi purtase pe căi cum nu se poate mai diferite de când se văzuseră ultima oară, și asta se oglindea pe chipurile lor. Viața de închisoare îi ștersese doctorului culoarea din obraji și-l vlăguise. Ochii lui de culoarea ardeziei își pierduseră ceva din încărcătura lor electrică, părul odinioară foarte bogat se rărise, iar nasul lui mare se făcuse, dacă era cu puțință, chiar mai mare. Dar în zâmbetul care dezvăluia mai mulți dinți de aur încă se întrezărea ceva din sinele mai tânăr.

Oaspetele norvegian își domina gazda cu înălțimea lui. Chipul lui era, își amintea mai târziu doctorul, „cafeniu, puternic ars de zăpezile polare, străbătut de riduri adânci și cu o vigoare proaspătă, agreabilă”. Exploratorul „era la apogeul gloriei sale, [câtă vreme] eu eram în șanțul condamnării penale[...] Efectul asupra mea a fost la început groaznic, însă nu a trecut mult și vechea afecțiune a făcut scrum toate barierele. Eram ca frații”.

Și-au strâns viguros mâinile și au rămas așa. Ca să-i încurce pe trăgătorii cu urechea, au început să vorbească în „argoul amestecat al *Belgicai*”, cum îi spunea doctorul. *Belgica* era vasul pe care se cunoscuseră în floarea vârstei amândurora, cu ocazia primei lor expediții în Antarctica. Feluritele limbi vorbite de savanții, ofițerii și echipajul vasului s-au amestecat, dând

IRDIS | We know books

naștere unui amestec babilonian de franceză, olandeză, norvegiană, germană, poloneză, engleză, română și latină. Călătoria îi învățase pe amândoi că bezna și frigul pot distruge sufletul omenesc. În acea expediție începuse doctorul să venereze soarele. Și atunci fusese prizonier, ținut în captivitate nu de zăbrele și de zăvoare, ci de o nesfârșită întindere de gheață. Și atunci auzise țipete sfâșiind întunericul nopții.

Nota traducătorului

Pentru optimizarea acestei traduceri, am apelat la următoarele lucrări:

Emil Racoviță, *Spre Polul Sud*, Editura Frontiera, București, 2019, și Alexandru Marinescu, *Emil Racoviță și Expediția „Belgica”*, Editura All, București, 1998, în scopul suplimentării și îmbogățirii textului cu amănunte, dar și cu impresii directe ale marelui om de știință român.

Constantin Popa, căpitan de rangul I (r.) ing., *Expresii marinărești în limbile engleză și română*, Editura Militară, București, 1992, în scopul unei cât mai mari acurateți a versiunii în limba română.

PARTEA I

*Uneori, știința este o scuză pentru explorare.
Cred că rareori este motivul.*

– George Leigh Mallory¹

¹ George Herbert Leigh Mallory (1886–1924), alpinist britanic care a participat la primele trei expediții de cucerire a Everestului. În cursul celei din iunie 1924 a încercat, împreună cu Andrew „Sandy” Irvine, să facă ascensiunea finală, dar au dispărut amândoi, cel mai probabil înainte de-a ajunge în vârf. Întrebat de un ziarist de ce vrea să urce pe Everest, Mallory a dat un răspuns rămas celebru în lumea explorărilor, ca expresie a spiritului care-i motivează pe descoperitorii și pionierii de orice fel: „Because it is there”. („Pentru că există”) (n. tr.).

Capitolul 1

De ce nu Belgia?

Anvers

16 august 1897

Râul Scheldt izvorăște din nordul Franței și străbate, șerpuiind leneș, teritoriul Belgiei, făcând un cot ascuțit în dreptul portului Anvers, unde ajunge destul de adânc și de lat ca să îngăduie pătrunderea navelor oceanice. În dimineața aceasta senină de vară, peste 20 000 de oameni se adunaseră pe mal ca să salute plecarea vasului *Belgica* și să se bucure de splendoarea lui. Proaspăt vopsită în gri-oțel, baleniera lungă de 34 de metri, dotată cu un motor cu cărbune și trei catarge, avea ca destinație Antarctica și ca misiune, cartografierea coastelor ei neexplorate și cercetarea florei, faunei și geologiei. Însă nu atât făgăduința unor descoperiri științifice atrăsese mulțimile, cât mândria națională – Belgia, micuța Belgie, o țară care își declarase independența față de Olanda în urmă cu 67 de ani, fiind, ca atare, mai tânără decât mulți dintre cetățenii săi, își revendica dreptul de a trece următoarea frontieră a explorării umane.

La ora 10.00, vasul a ridicat ancora și a pornit în ritm maiestuos spre Marea Nordului, atât de încărcat cu cărbune, provizii și echipamente, încât puntea era la nici jumătate de metru deasupra apei. Escortată de o flotilă de iahturi transportând demnitari, admiratori și ziariști, *Belgica* a defilat pe dinaintea

orașului. A trecut, plutind lin, pe lângă casele de pe mal, care arborau acum o mulțime de steaguri, pe lângă spectaculoasa catedrală în stil gotic care domina orașul, și pe lângă Het Steen, fortăreața care veghea amenințător râul încă din Evul Mediu. Pe un ponton, o fanfară militară intona *La Brabançonne*, imnul național al Belgiei, o compoziție pe atât de grandioasă, pe cât era de mică țara. De pe ambele maluri s-au tras salve de tun, în semn de salut. Vase de pe întreg mapamondul au sunat sirenele de ceață și au arborat tricolorul negru-galben-roșu al Belgiei. Din mulțime se ridicau urale la trecerea *Belgicâi* și întreg orașul părea să vibreze.

De pe puntea vasului privea la această mare involburată de steaguri, pălării și batiste Adrien de Gerlache de Gomery, comandantul în vârstă de 31 de ani al expediției. Chipul nu-i trăda cine știe ce emoții, dar sub pleoapele grele, ochii îi ardeau de entuziasm. Fiece detaliu al înfățișării lui, de la răsucirea mustății și tunsoarea bărbii la nodul cravatei, fusese meticolos aranjat în vederea acestui moment. Paltonul negru la două rânduri era prea gros pentru dimineața aceea de august și nici pe departe îndeajuns de gros pentru capătul înghețat al pământului, dar îi dădea aerul elegant și energic convenit unui bărbat pe cale să facă istorie. Din când în când, savurând uralele, își scotea chipiul cu blazonul *Belgicâi*, apucându-l de cozorocul lăcuit, și-l flutura în direcția mulțimii extaziate. De mult tânjea după ovațiile acestea. Punctul de pornire îi părea linia de sosire: „Starea mea de spirit era aceea a omului care și-a atins țelul”, scria el.

Într-un fel, așa și era. Simpla ridicare a ancorei era un triumf personal. În pofida sincerului patriotism afișat în dimineața aceea, Expediția Antarctică Belgiană era mai puțin o întreprindere națională și mai mult o manifestare a voinței neclintite a lui Adrien de Gerlache. Vreme de peste trei ani plănuise, angajase oameni și strânsese fonduri pentru călătoria

HERDIS | We know

aceasta. Hotărârea lui singură cucerise mințile scepticilor, desfăcuse baierile pungilor și câștigase susținerea unui popor. Acum, deși mai erau 16 000 de kilometri până la destinație, savura deja ceva din gustul gloriei. Dar în această zi euforică, ovaționat de conaționali, lui de Gerlache îi era ușor să uite că gloria era pe credit. Ca s-o câștige, trebuia să supraviețuiască unuia dintre cele mai ostile medii naturale de pe Terra, un continent atât de inospitalier vieții omenеști, încât niciun om nu petrecuse încă mai mult de câteva ceasuri pe țărmurile lui.

Granița Belgiei cu Olanda trecea peste Scheldt, la vreo 20 de kilometri nord-vest de Anvers. Înainte s-o treacă, *Belgica* a ancorat la cheiul Liefkenshoek ca să se ocupe de o ultimă chestiune. Chiar în vreme ce veselie continua pe punte și la bordul iahturilor care roiau în jurul vasului, membrii echipajului făceau drumuri între chei și cală pentru a încărca o jumătate de tonă de tonită, un explozibil considerat mai puternic decât dinamita. Batoanele de tonită, care ocupau mai multe lăzi voluminoase în cala *Belgicai*, erau poliția de asigurare a lui de Gerlache. Nu știa la ce să se aștepte din partea ghețurilor antarctice, știa numai că un continent care izbutise să țină la distanță omenirea până în veacul al XIX-lea impunea respect. Erau mai multe feluri imaginabile în care vasul putea fi distrus: o ciocnire cu un ghețar sau cu un recif necartografiat. Cea mai temută dintre posibilități era însă ca *Belgica* să rămână prinsă în ghețuri care fie să o zdrobească sub presiunea lor, fie să nu o mai elibereze niciodată, lăsându-i echipajul să moară de foame. Câteva celebre expediții în regiunile polare nordice avuseseră o astfel de soartă. De Gerlache presupunea că o jumătate de tonă de tonită era arhisuficientă ca să înfrângă strânsoarea ghețurilor. Era prima subestimare a forțelor Antarcticii, însă nu și ultima.

În vreme ce echipajul încărca tonită în cală, un cârd de demnitari a părăsit unul dintre iahturile care însoțeau *Belgica*

și s-a urcat la bordul ei ca să le ureze noroc lui de Gerlache și oamenilor lui. Marinar până în măduva oaselor, comandantul se simțea mult mai în largul lui pe mare decât în mijlocul unei mulțimi, iar în ultimii trei ani devenise foarte bănuitor în privința salutărilor cordiale. Petrecuse mai mult timp umblând cu chipiul în mână după fonduri, decât se aștepta să petreacă în Antarctica. Schimbând amabilități cu miniștrii, cu finanțatorii bogați și cu bătrânii înțelepți de la Societatea Regală Belgiană de Geografie, care sponsorizaseră expediția, a simțit greutatea obligațiilor către toți aceștia. Dacă se poate afirma că nu se temea îndeajuns de continentul înghețat, atunci cu siguranță se temea prea mult de judecata acestor oameni.

Dacă eșua în misiunea asumată, avea să ducă pe umeri dezamăgirea unei țări întregi. Mult mai tragică, în mintea lui, era dezonoarea pe care eșecul urma să îl aducă ilustrei lui familii. De Gerlache era una dintre cele mai vechi dinastii aristocrate ale Belgiei, cu origini în veacul al XIV-lea. Un de Gerlache, baronul Etienne-Constantin, se numărase printre întemeietorii națiunii belgiene și fusese unul din principalii autori ai constituției țării și totodată întâiul ei prim-ministru (deși mandatul durase numai 11 zile). Bunicul și tatăl lui Adrien fuseseră amândoi ofițeri decorati. Opinia publică aștepta măreție de la un de Gerlache. În presă și în înalta societate belgiană, familia lui Adrien se prefăcuse a susține proiectul lui antarctic, punându-și în joc bunul renume că el va reuși, ceea ce nu făcuse decât să crească presiunea resimțită de comandant.

Părinții, sora și fratele lui Adrien, acesta din urmă un promițător locotenent, veniseră de asemenea la bordul vasului și au rămas și după ce demnitarii s-au întors pe iahtul lor. Doar lui Léonie Osterrieth, dolofana văduvă de 54 de ani a unui comerciant local, i s-a îngăduit același lucru. Cea mai devotată și mai înflăcărată susținătoare a expediției, ea îl trata pe Adrien

ca pe propriul fiu. La rândul său, acesta îi spunea „Maman O.” și o considera cea mai de încredere confidentă a lui (pentru generoasele ei contribuții financiare, membrii expediției aveau s-o boteze „Mère Antarctique”, ceea ce înseamnă „Mama Antarctica”, dar este și un omofon al lui „Mer Antarctique”, sau „Marea Antarcții”). Când a sosit momentul despărțirii, patricianul tată al lui Adrien, Auguste de Gerlache, i-a îmbrățișat pe rând pe membrii expediției, de la cel mai umil marinar de punte la oamenii de știință, și cu un tremur în glas i-a numit pe toți „dragi mei copii”. Mama comandantului, Emma, plângea amar, ca și când ar fi presimțit că nu-l va mai vedea niciodată pe cei mai vârstnici dintre fiii ei. Căpitanul *Belgicai*, scundul și bătaiosul Georges Lecoite, în vârstă de 28 de ani, i-a jurat că împreună cu echipajul se va devota trup și suflet fiului ei. Și nu era omul care să-și calce jurămintele. Apoi Lecoite a dat tonul într-un triplu strigăt la unison: „Trăiască Madame de Gerlache!”. Când pe râu încă nu se stinseseră ecourile ultimei ovații, căpitanul a răcnit la oameni:

— Acum toată lumea la posturi!

Familia de Gerlache a părăsit nava și s-a urcat pe un iaht, *Brabo*, care a luat-o înapoi spre Anvers. Fluturând chipiul de pe puntea *Belgicai*, comandantul a reușit să-și înfrâneze lacrimile, dar, cum spunea un observator: „Chipul i-a fost cuprins de o emoție violentă”.

— *Vive la Belgique!*, a urlat el peste întinderea de apă, înspre iahtul *Brabo* care se îndepărta.

S-a cățarat pe parâme cu agilitatea unui acrobat. I-a luat mai puțin de 15 secunde să ajungă în gabie¹ – un butoi vechi –, de unde a continuat să fluture șapca până ce micul vas care-i ducea pe aproape toți cei dragi lui a dispărut după un cot al râului.

¹ Platformă orizontală fixată în vârful unui catarg și folosită drept post de observație sau (la navele cu pânze) ca loc de unde se manevrează parâmele (n. red.).